

**SH LANG'ICH SINFLARDA KO'PAYTIRISH TUSHUNCHASINI JORIY
ETISHNING DIDAKTIK ASOSLARI****Ikromova Sevinch Elniyoz qizi**

Buxoro davlat pedagogika instituti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ko'paytirish tushunchasini o'rgatishning didaktik tamoyillari, o'quvchilarga takroriy qo'shishdan ko'paytirishga silliq o'tishni ta'minlashning samarali usullari tahlil qilinadi. Darsliklarda keltirilgan topshiriqlar, ko'rgazmali qurollar va o'yin texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati yoritilgan. Maqolada ko'paytirishni o'zlashtirishda uchraydigan asosiy qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari, shuningdek, amaliy mashg'ulotlarning o'quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi o'rni ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'z: Boshlang'ich sinf, matematika, ko'paytirish, takroriy qo'shish, didaktik asoslar, o'quv-metodik qo'llanma, mantiqiy fikrlash.

Bugungi tezkor rivojlanayotgan davrda har tomonlama yetuk, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan shaxsni tarbiyalash ta'lim sohasining ustuvor vazifalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z asarlarida ta'limga alohida e'tibor qaratib, shunday deydi: "Ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish, yosh avlodning zamonaviy bilim va kasblarni egallashi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ularni Vatanimizga sadoqat ruhida voyaga yetkazish - bizning eng muhim vazifamizdir". Ushbu fikr ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning tub mohiyatini aks ettiradi va ayniqsa, fundamental bilimlar poydevori shakllanadigan boshlang'ich sinflar ta'limi uchun katta ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar matematik bilimlar poydevorini shakllantiradilar va bu poydevorning mustahkamligi keyingi bosqichlarda o'zlashtiriladigan murakkab matematik tushunchalar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ko'paytirish amali ana shunday fundamental tushunchalardan biridir. An'anaviy ravishda ko'paytirish takroriy qo'shish orqali tushuntiriladi, lekin bu jarayonni o'quvchilar ongi va mantiqiy fikrlashiga mos ravishda tashkil etish, ularda bu tushunchaga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish, keyinchalik ko'paytirish jadvalini eslab qolishga qiynalmasliklari uchun metodik yondashuvlar muhimdir. Ushbu maqolada ko'paytirish tushunchasini joriy etishning didaktik asoslari, takroriy qo'shishdan ko'paytirishga o'tish jarayonining samarali usullari, shuningdek, o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalalari atroflicha o'rganiladi.

Ko'paytirish amali o'zining mohiyatiga ko'ra bir xil sonlarning takroriy yig'indisini ifodalaydi. Boshlang'ich sinflarda bu tushunchani joriy etishda bolalarning yosh xususiyatlarini, ularning konkret-operatsional fikrlash darajasini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Bolalar mavhum tushunchalarni osonlikcha o'zlashtira olmaydilar,

shuning uchun ko'paytirishni o'rgatish jarayoni konkret misollar, ko'rgazmali qurollar va amaliy mashg'ulotlar asosida tashkil etilishi kerak.

1. Takroriy qo'shishdan ko'paytirishga o'tishning psixologik va didaktik asoslari.

P.Ya. Galperinning "bosqichma-bosqich aqliy harakatlarni shakllantirish" nazariyasiga ko'ra, har qanday tushunchani o'zlashtirish bir necha bosqichdan o'tadi:

Moddiy (materiallashtirilgan) harakatlar bosqichi: Bu bosqichda o'quvchilar ko'paytirishni o'rganish uchun o'yinchoqlar, tayoqchalar, rasmlar kabi real narsalar yordamida harakatlarni bajaradilar. Masalan, 3 ta vazaga 4 tadan gul qo'yish orqali $4+4+4$ yig'indisi va uning $3*4$ ko'paytmasiga tengligini tushunadilar.

Perseptiv (idrokii) harakatlar bosqichi: Bu bosqichda o'quvchilar real narsalarsiz, balki ularning tasvirlari (rasmlar, chizmalar) asosida ishlashni o'rganadilar. Masalan, darslikdagi rasmlar orqali topshiriqlarni bajaradilar.

Nutqiy harakatlar bosqichi: O'quvchilar ko'paytirish haqidagi tushunchani og'zaki tilda ifodalashni o'rganadilar: "3 ta 4 ni qo'shsak, 12 bo'ladi, demak, 3 ko'paytirilgan 4 ham 12 bo'ladi".

Aqliy (mental) harakatlar bosqichi: Bu bosqichda o'quvchilar ko'paytirishni mustaqil ravishda, hech qanday yordamchi vositalarsiz, aqliy ravishda bajarishga o'tadilar.

Bu bosqichma-bosqich yondashuv o'quvchilarning mavhum matematik tushunchani o'zlashtirishini tizimli va samarali tarzda ta'minlaydi.

2. O'quv-metodik qo'llanmalar va darsliklardagi yondashuvlar tahlili.

Hozirgi kundagi boshlang'ich sinflar matematika darsliklarida ko'paytirish tushunchasini joriy etishga alohida e'tibor qaratilgan. Ularda ko'pincha takroriy qo'shish amali yordamida ko'paytirishga o'tish yondashuvi qo'llaniladi. Jumladan, A.A. Alimov va G.S. Zunnunov tomonidan tuzilgan "Matematika" darsliklarida ushbu uslubdan keng foydalanilgan. Darsliklarda keltirilgan topshiriqlar, masalalar, rasmlar va sxemalar o'quvchilarga ko'paytirishning mohiyatini chuqur tushunishga yordam beradi. Masalan, bir xil miqdordagi narsalarni guruhlarga ajratish va ularning umumiy sonini hisoblash kabi amaliy mashg'ulotlar takroriy qo'shish va ko'paytirish o'rtasidagi munosabatni o'rnatishga xizmat qiladi.

3. O'qitishda qo'llaniladigan didaktik o'yinlar va ko'rgazmali qurollar.

Ko'paytirishni o'rganishni qiziqarli qilish uchun o'yin texnologiyalaridan foydalanish muhimdir. O'yinlar o'quvchilarda motivatsiyani oshiradi va o'rganish jarayonini yengillashtiradi.

"Domino-ko'paytirish": Bolalar sonli domino toshlarini mos ravishda ko'paytma va takroriy qo'shish amallariga to'g'ri qo'yishlari kerak.

"Kubik-rubik" o'yini: Kubikning har bir tomoniga sonlar yoziladi, bolalar kubikni tashlab, tushgan sonlarni ko'paytirish orqali natijani topadilar.

"Ko'paytirish jadvali xaritasi": Ko'rgazmali qurol bo'lib, o'quvchilar jadvalni o'yin tarzida o'rganadilar va eslab qolishlari osonlashadi.

Bu kabi o'yinlar o'quvchilarda ko'paytirish amalini o'rganishga bo'lgan qiziqishni oshiradi va ularning eslab qolish qobiliyatini yaxshilaydi.

4. Ko'paytirishni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'paytirishni o'rganishda quyidagi qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin:

Abstraktsiya darajasining yuqoriligi: O'quvchilar uchun ko'paytirish amali mavhum tushuncha bo'lib, ular buni takroriy qo'shish bilan bog'lay olmaydilar. Bu holatda o'qituvchi doimiy ravishda ko'rgazmali materiallardan foydalanishi, amaliy mashg'ulotlar o'tkazishi zarur.

Ko'paytirish jadvalini yodlashdagi qiyinchilik: Ko'paytirish jadvalini yod olish o'quvchilar uchun mashaqqatli jarayon bo'lishi mumkin. Bunda o'qituvchi jadvalni yodlash usullarini (masalan, 2, 5, 10 ga ko'paytirishning o'ziga xos qoidalarini) tushuntirishi, o'yinlardan, she'rlardan foydalanishi lozim.

Mantiqiy fikrlashning yetishmasligi: Ba'zi o'quvchilar uchun ko'paytirish misollari va masalalarini yechishda mantiqiy fikrlashni qo'llash qiyin kechadi. Bu holatda o'qituvchi ularning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan qo'shimcha topshiriqlar berishi, guruhli ishlarni tashkil etishi maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda ko'paytirishni o'rgatish kompleks yondashuvni talab etadi. Dars jarayonida o'qituvchi o'quvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda ko'rgazmali qurollardan, didaktik o'yinlardan, shuningdek, amaliy mashg'ulotlardan keng foydalanishi zarur. Takroriy qo'shishdan ko'paytirishga o'tish jarayonini ongli ravishda tashkil etish, bolalarda bu tushunchaga nisbatan mustahkam poydevor yaratadi va kelajakdagi matematik bilimlarni o'zlashtirishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinflarda ko'paytirish tushunchasini joriy etish o'quvchilarning matematik tafakkurini rivojlantirishda muhim bosqich hisoblanadi. Takroriy qo'shishdan ko'paytirishga o'tish jarayonini to'g'ri tashkil etish, bu tushunchaning o'quvchilar ongida mustahkam o'rnatilishini ta'minlaydi. Maqolada keltirilgan didaktik tamoyillar, zamonaviy metodik yondashuvlar va amaliy tavsiyalar ko'paytirishni o'rgatish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Ayniqsa, ko'rgazmali qurollar, didaktik o'yinlar va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish o'quvchilarda bu fanga bo'lgan qiziqishni oshiradi va ularning o'zlashtirishini yengillashtiradi. Ushbu yondashuvlar matematika darslarini quruq nazariyadan amaliyotga, zerikarli yodlashdan qiziqarli kashfiyotga aylantiradi. Natijada, o'quvchilar matematikadan nafaqat bilim oladilar, balki uni hayotda qo'llashga ham o'rganadilar, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi

kerak". O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 14-yanvardagi kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasi.

2. Alimov, A. A., Zunnunov, G. S. (2018). "Matematika". Boshlang'ich maktab 2-sinf uchun darslik. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti.

3. Ziyomammedov, B. (2019). "Didaktika nazariyasi". Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.

4. Galperin, P. Y. (1989). "Psixologiya kak ob'ektivnaya nauka". Moskva: "Nauka" nashriyoti.

5. Ergashev, O. (2021). "Boshlang'ich sinflarda matematikani o'qitish metodikasi". Toshkent: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti.

6. Xasanova, M. S., Qodirova, L. A. (2020). "Boshlang'ich sinflarda didaktik o'yinlardan foydalanish". Toshkent: "Tafakkur" nashriyoti.

7. Usmonov, M. (2018). "Matematikadan masalalar yechish metodikasi". Samarqand: "SamDU" nashriyoti.

8. Ibragimova, M. (2019). "O'qitishda innovatsion texnologiyalar". Toshkent: "Yangi asr avlodi" nashriyoti.

9. Jo'rayev, F. (2020). "Boshlang'ich sinflarda ko'paytirish va bo'lish amallarini o'rgatish". "Xalq ta'limi" jurnali. №3, 12-15-betlar.

10. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2022). "Matematika fanidan o'quv dasturi". Toshkent.

11. Soliyev, D. (2021). "Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda matematik o'yinlar". "Pedagogika" ilmiy-metodik jurnali. №4, 56-60-betlar.

12. Tursunov, A. (2019). "Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma". Toshkent: "Adabiyot uchqunlari" nashriyoti.